

Inhoud

1. **Klimaat voor Ruimte projecten en initiatieven**
2. **Website Klimaat voor Ruimte**
3. **Ander nieuws**
4. **Bijeenkomsten**

Met bijdragen van:

Annelies Bruinsma, Kees Dorland, Marit Heinen, Fokke de Jong, Judith Klostermann, Caroline Kroeze, Florrie de Pater, Anna Schoemakers, Ottelien van Steenis, Marja van der Veen

Redactie:

Kees Dorland, Florrie de Pater

Eindredactie:

Ottelien van Steenis

Info:

Voor toezending van de nieuwsbrief, het laten plaatsen van berichten in de nieuwsbrief en opgaves voor de klimaatagenda op onze website: Programmabureau Klimaat voor Ruimte
E: info@klimaatvoorruiimte.nl
T: 0317-48 6540

www.klimaatvoorruiimte.nl

De volgende nieuwsbrief verschijnt in juni 2008, inleveren kopij uiterlijk **15 mei 2008**.

Deze nieuwsbrief is bestemd voor alle betrokkenen bij en geïnteresseerden in het BSIK Klimaat voor Ruimte Programma.

Nieuwsbrief nummer 12, maart 2008

Wilt u deze nieuwsbrief verspreiden onder uw medewerkers en andere belangstellenden!

News in het kort:

Op de website **Klimaat voor Ruimte** zijn diverse nieuwe pagina's toegevoegd. Lees meer bij item 2. van deze nieuwsbrief.

BSIK KvR agenda 2008

Vergaderingen:

zie de agenda op www.klimaatvoorruiimte.nl
Agenda: KvR vergaderingen

Bijeenkomsten:

zie de agenda op www.klimaatvoorruiimte.nl
filter: KvR bijeenkomsten

1. Klimaat voor Ruimte projecten en initiatieven

❖ Het gebruik van de 'Touch table' voor het ondersteunen van interactieve planvorming in veenweidegebieden (ME 06)

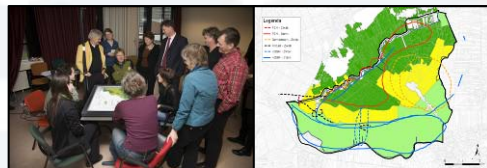
In dit project maken we gebruik van een interactieve kaarttafel voor het ondersteunen van participatieve ruimtelijke planning in Nederlandse veenweidegebieden. Voor ons proefgebied Bodegraven/Zegveld zijn drie workshops achter de rug met deelnemers van provincie, waterschap en natuurorganisaties. Vervolgworkshops met deze deelnemers, maar ook met andere stakeholders, staan nog op stapel.

Onze aanpak kent drie type workshops gebaseerd op verschillende soorten gebruik van kaarten in de beleidsvoorbereiding (cf Carton 2007):

1. Analyse de kaart als onderzoeksmodel
2. Ontwerp de kaart als ontwerptaal
3. Onderhandeling de kaart als beslisagenda

Kaarten staan centraal in de workshops. Interactie met de kaartinformatie wordt gefaciliteerd met de 'Touch table'. Dit is een groot interactief computerscherm, waarop de deelnemers plannen kunnen ontwerpen of aanpassen. Gebruik kan worden gemaakt van een grote set achtergrondkaarten. Zij krijgen feedback op de kwaliteit van de getekende plannen. De tafel kan ook worden gebruikt voor het combineren van informatie om bijvoorbeeld geschiktheidkaarten, waardekaarten en conflictkaarten te genereren. Multicriteria methoden worden hierbij gebruikt om afwegingen tussen doelen duidelijk te maken en onderhandeling tussen stakeholders te ondersteunen.

Meer informatie: Ron Janssen, VU (E: ron.janssen@ivm.vu.nl; T: 020 598 9512).

❖ **De Natuurkalender (COM 06): Ontwikkelingen in de natuur dagelijks op Natuurbericht.nl en iGoogle**

natuurbericht.nl Op 20 maart hebben een aantal natuur- en onderzoekorganisaties de website www.natuurbericht.nl, en samen met Google de www.google.nl/mijnklimaat, gelanceerd. Biologen houden het publiek op de hoogte van wat er in de natuur gaande is en wat er de komende dagen en weken te verwachten is. Natuurbericht.nl brengt dagelijks actuele korte toegankelijke, interessante en informatieve verhalen over onder andere vlinders, zoogdieren, amfibieën, libellen, planten, dieren uit de zee en vogels. Tegelijkertijd met deze lancering komt op www.google.nl/mijnklimaat een www.natuurbericht.nl gadget beschikbaar. Deze gadget staat daar samen met enkele andere groene gadgets. In de natuurberichtgadget staan de laatste natuurberichten, de natuurverwachtingen en de locaties van de ganzen opgenomen. Via de natuurberichtgadget en via natuurkalender.nl is bijvoorbeeld de ganzentrek 'live' te volgen. Via internetapplicaties als Google Maps en iGoogle wordt het steeds makkelijker om veel mensen te bereiken. Mensen weten over het algemeen weinig van planten en dieren in hun directe omgeving. Daarom willen de initiatiefnemers met de natuurinformatie het grote publiek bereiken met herkenbare verhalen over de natuur. Natuurbericht.nl neemt de vele nieuwssites als voorbeeld. Korte toegankelijke en interessante berichten die snel 'geconsumeerd' kunnen worden. De initiatiefnemers hopen dat natuurbericht.nl de interesse in en kennis over de Nederlandse natuur vergroot en dat nog meer mensen hun eigen waarnemingen door gaan geven. Meer informatie: Arnold van Vliet (E: arnold.vanvliet@wur.nl; T: 0317 48 5091).

❖ **Adaptatie van de Ecologische Hoofd Structuur (A 02): Klimaatresponsdatabase (1.1 conceptversie)**

De klimaatresponsdatabase (1.1 conceptversie) richt zich op die effecten van klimaatverandering die direct te herleiden zijn tot veranderingen in duurzaam voorkomen van soorten en geeft aan of soorten warmteminnend, koudeminnend of neutraal zijn. Warmteminnende soorten profiteren van de opwarming van het klimaat, koudeminnende soorten gaan achteruit, terwijl van neutrale soorten geen reactie op de opwarming wordt verwacht. Soorten zijn ingedeeld op basis van publicaties, modelvoorspellingen en expert inschattingen. Voor een aantal soorten zijn kaartbeelden van de verschuiving van het geschikte klimaat beschikbaar. Daarnaast geeft de database ook informatie over de wettelijke bescherming in Nederland en kunnen eenvoudige analyses gedaan worden.

De klimaatresponsdatabase is te downloaden (duur: enkele minuten) via: Themapagina Adaptatie: project A2: www.klimaatvoorruimte.nl/pro1/general/start.asp?i=2&j=3&k=0&p=0&itemid=190. Na het downloaden moet u de applicatie installeren.

De database kan ook worden besteld, een CD wordt dan opgestuurd (beperkte oplage). Hierbij wordt de klimaatresponsdatabase niet geïnstalleerd op uw computer.

Meer informatie: Marja van der Veen (E: marja.vanderveen@wur.nl; T: 0317 48 5938).

❖ **PhD Summer School on Earth System Governance (COM 12)**

The 2008 PhD Summer School on Earth System Governance aims to help students to better understand the causes of global change in an integrated manner and at the same time to develop options for the governance of a transition to more sustainable development paths at the national and global levels. It brings together insights from modelling, integrated assessment, and sustainability science communities and from social science, governance-oriented research communities.

The 2008 PhD Summer School on Earth System Governance will be held from 24-31 August 2008 at the Institute for Environmental Studies of the VU University Amsterdam. The Summer School is jointly organised by the IVM Department of Environmental Policy Analysis (EPA) and the Netherlands Research School for Socio-Economic and Natural Sciences of the Environment (SENSE).

In addition to participating in the lectures and class discussions, a number of students have the opportunity to present their current research to a group of distinguished experts for intense discussion. If you want your work to be discussed in a PhD masterclass, please attach an abstract of your paper to the application material.
Read more: www.sense.nl/courses/458.html

❖ Golden year voor de ME-projecten

Drie projecten uit het Thema Mitigatie van Klimaat voor Ruimte richten zich gezamenlijk op het vaststellen van de integrale emissiebalans voor Nederland. Eén project doet dat vanuit een gedetailleerde kwantificering en begrip van fluxen voor een aantal representatieve natuurlijke en agrarische ecosystemen. Het tweede project onderzoekt landsdekkend de veranderingen in koolstofvoorraden in bossen en bodems op basis van inventarisatiegegevens. Het derde project kijkt naar veranderingen in atmosferische concentraties van broeikasgassen die, na verdiscontering van aanvoer van elders, herleidbaar moeten zijn naar emissies in Nederland. 2008 wordt hét jaar waarvoor geprobeerd wordt die emissiebalans zoveel mogelijk sluitend te krijgen.

De volgende links tonen delen van het meetnetwerk dat voor dit 'golden year' ingezet wordt:

ME 01 www.climateexchange.nl/projects/bsikme1/index.htm
ME 02 www.climateexchange.nl/projects/bsikme2/english/Welcome.html
CS 02 www.cesar-observatory.nl

De figuur laat het gehele meetnetwerk van ME01 en ME02 zien. ME03 gebruikt een dermate dicht netwerk dat dat hier niet is weergegeven.
FS = Flux Station
GC = GHG Concentration station
CN = Ceilometer Network station
XS = XLAS Scintillometer network
De gekleurde tracks geven de standard routes voor het flux meetvliegtuig.

Daartoe wordt voor dit zogenaamde 'golden year' een database opgebouwd met state-of-the-art metingen van dynamiek in koolstofvoorraden, broeikasgasconcentraties en -fluxen en belangrijke atmosferische transportkarakteristieken. Gedurende de eerste jaren van deze projecten is een deel van de benodigde infrastructuur ontworpen, geoperationaliseerd en geoptimaliseerd. Zo is bijvoorbeeld een vliegtuig gekocht en ingericht om fluxen te meten en is er een grenslaagmonitoringsnetwerk opgezet. Een deel van de metingen zijn langjarig, vooral die van de broeikasgasfluxen en -concentraties, maar ze krijgen in 2008 net dat stukje extra aandacht om een zo continu mogelijke meetserie zonder gaten te produceren. In beperkte mate worden nog extra faciliteiten, met name meetvliegtuigen, op campagnebasis 'ingehuurd'.

Gedurende de resterende projectlooptijd worden deze metingen met behulp van modellen geanalyseerd en geïnterpreteerd. De verschillende methoden zullen onherroepelijk in meer of mindere mate uiteenlopende schattingen van de emissiebalans geven. Een grondige evaluatie van de methoden en van verschillen en overeenkomsten in schattingen van deze meervoudige benadering, moeten leiden tot een realistisch perspectief op verdere verkleining van de onzekerheidsmarges in emissiekwantificering en tot aanbevelingen voor meer operationele monitoringsystemen.

Meer informatie: Ronald Hutjes, Wageningen UR (E: ronald.hutjes@wur.nl; T: 0317 48 6462).

❖ **Publicatie: Klimaatreconstructies op basis van paleoklimatologische gegevens uit het stroomgebied van de Maas (project CS 09)**

Onlangs is in het interactive open access journal Hydrology and Earth System Sciences van de European Geosciences Union een artikel verschenen in het kader van het project 'Klimaatreconstructies op basis van paleoklimatologische gegevens uit het stroomgebied van de Maas'.

Klimaatverandering en ontbossing zijn van grote invloed op het aantal rivieroverstromingen. Dit blijkt uit onderzoek dat wordt uitgevoerd in dit project. Voor het grootste gedeelte is dit het gevolg van het op grote schaal kappen van bossen in de laatste twee- à drieduizend jaar. De afgelopen tweehonderd jaar zijn grote delen van het stroomgebied van de Maas herbebost, een procédé dat gewoonlijk leidt tot minder overstromingen. Het blijkt echter dat het aantal overstromingen juist is toegenomen in die tweehonderd jaar. Deze laatste toename in overstromingen is dan ook puur het gevolg van meer neerslag, vooral tijdens de winter. Normaal gesproken is de winter het seizoen waarin de Maas het meest overstroomt. Als deze neerslagtoename als gevolg van klimaatverandering doorzet in de 21e eeuw, wat veel computermodellen voorspellen, dan zou de toename van de overstromingsfrequentie aanzienlijk kunnen zijn.

Meer lezen: www.hydrol-earth-syst-sci.net/12/159/2008/hess-12-159-2008.html

Meer informatie: Philip Ward, Vrije Universiteit (E: philip.ward@falw.vu.nl; T: 020 598 7144).

❖ **'Tegenhouden of Meebewegen, Adaptatie aan klimaatverandering en ruimte' (COM 18)**

Dat is de titel van het boek, waarmee Rob Roggema (landschapsarchitect en expert op het terrein van duurzame ruimtelijke ontwikkeling) klimaatverandering tastbaar maakt. Het geeft een goed overzicht van de mogelijkheden om de samenleving aan te passen aan klimaatverandering; daarnaast verschaft het inzicht in de actuele ontwikkelingen die plaatsvinden rond klimaatverandering en de gevolgen en kansen die dit heeft voor de ruimtelijke inrichting op verschillende schaalniveau's. Het is het eerste boek waarin ruimte en klimaatverandering op een aansprekende manier met elkaar worden verbonden.

Geen droge opsomming van effecten of adaptatiestrategieën, maar verbindende hoofdstukken, waarin ontwikkelingen op wereldschaal worden verbonden met

lokale en regionale voorbeelden van aanpassing op natuur- en landbouwgebieden, waterbeheer en het leven in de stad.

Het boek is uitgegeven in samenwerking met het programma Klimaat voor Ruimte.

Meer informatie: Els Hunfeld (E: els.hunfeld@falw.vu.nl; T: 020 598 9515).

❖ **Bestuursbesluit**

Met ingang van november 2007 is het voorzitterschap van het Bestuur Stichting Klimaat voor Ruimte overgedragen aan prof.dr. Wim van Vierssen (KIWA/WUR). Per diezelfde datum is prof.dr. Pier Vellinga (WUR/VU) benoemd tot vice-voorzitter.

2. WEBSITE KLIMAAT VOOR RUIMTE

❖ **Gebruikersonderzoek:** u kunt reageren op de inhoud, functies, relevantie, belang en vormgeving van de website van ons onderzoekprogramma. Op de website is voor dit gebruikersonderzoek een enquêteformulier opgenomen, waarin u aan de hand van een aantal vragen reacties, opmerkingen en suggesties in het formulier verwerkt en na complete invulling aan ons verzendt.

Meer lezen: www.klimaatvoorruiimte.nl/pro1/general/start.asp?i=17&j=2&k=0&p=0&itemid=368

❖ **Programmpublicaties:** recent is verschenen 'Klimaat voor Ruimte in vogelvlucht', een korte omschrijving van het programma.

Meer lezen: www.klimaatvoorruiimte.nl/pro1/general/start.asp?i=4&j=3&k=0&p=0&itemid=424

❖ **Projectpublicaties:** in het kader van alle Klimaat voor Ruimte projecten wordt

regelmatig gepubliceerd in vakbladen en media. Deze publicaties zijn te vinden in de publicatiedatabase.

Meer lezen: http://www.klimaatvoorruimte.nl/pro1/general/system.asp?page=publication_criteria&i=4&j=2&k=0&p=0 (zoek in voorgedefinieerde velden of met vrije tekst)

- ❖ **Stellingrubriek:** ook kunt u reageren op de maandelijkse stelling. De stelling van deze maand is: 'Voor compensatie van CO₂-uitstoot kan men, voor behoud van regenwoud, beter geld overmaken aan het WNF, dan aan Klimaatneutraal voor duurzame energie of Trees for Travel voor nieuwe bossen.'

Meer lezen: <http://www.klimaatvoorruimte.nl/pro1/general/start.asp?i=17&j=3&k=0&p=0&itemid=381>

- ❖ **Agenda:** u kunt uw klimaat en/of ruimte gerelateerde evenement laten plaats in de agenda. Voor het aanmelden van bijeenkomsten kunt u gebruik maken van het evenementenformulier.

Meer lezen: www.klimaatvoorruimte.nl/pro1/general/start.asp?i=11&j=4&k=0&p=0&itemid=427

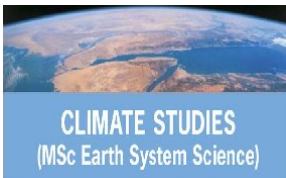
Meer informatie: Fokke de Jong, Webmanager (E: fokke.dejong@wur.nl; T: 0317 48 1434).

3. Ander nieuws

➤ Wageningen UR: masteropleiding klimaatverandering

Wageningen Universiteit biedt vanaf september 2008 een nieuwe masteropleiding aan: 'Climate Studies (MSc Earth System Science)'. Er is vanuit de maatschappij behoefte aan kennis over klimaatverandering, met name over hoe het klimaat verandert, hoe we met de gevolgen om kunnen gaan en hoe we deze op de langere termijn kunnen beïnvloeden.

Deze Engelstalige masteropleiding geeft een breed overzicht aan klimaatverandering gerelateerde onderwerpen, zowel natuur- als sociaal/economisch wetenschappelijk. De studie richt zich nadrukkelijk op zowel de fysische als de sociaal-economische implicaties van de gevolgen van klimaatverandering. De opleiding is bedoeld voor studenten die een bacheloropleiding in de natuur- of sociaal/economische wetenschappen gevolgd hebben in het HBO of het WO.

Wageningen Universiteit is het grootste onderzoek- en onderwijs-instituut van Europa op het gebied van omgevingswetenschappen. Het heeft internationaal een grote reputatie vanwege de kwaliteit en het interdisciplinaire karakter van het onderzoek. De nieuwe opleiding is een goed voorbeeld van de interdisciplinaire invalshoek.

Meer lezen: www.mcl.wur.nl/UK/

➤ Van WetenWeek naar Oktober Kennismaand

Na 22 succesvolle edities van de Nationale WetenWeek is het event zo groot geworden dat het vanaf 2008 niet meer een week maar een maand duurt. De gehele maand oktober zal vanaf dit jaar in het teken staan van wetenschap en technologie. Er zullen meer bedrijven en (onderzoek)instellingen hun deuren kunnen openen, een groter aantal activiteiten organiseren en meer mensen kunnen ontvangen. Waar deuren door het jaar heen gesloten blijven, stelt de Oktober Kennismaand bezoekers in de gelegenheid om kennis te maken met de fascinerende wereld van wetenschap en technologie. Diverse partners verbinden zich aan het event. Hierbij kun je denken aan het Scientific festival (www.scientificfestival.nl/), het Centre for Society and Geonomics (www.society-geonomics.nl/) en de Dag van de Chemie (www.opendagchemie.nl/).

Door jaarlijks in het najaar de Oktober Kennismaand te organiseren wil het Nationaal Centrum voor Wetenschap en Technologie (www.ncwt.nl/), wetenschap en technologie dichterbij iedereen in Nederland brengen. Rond een specifiek thema worden er ieder jaar verschillende activiteiten georganiseerd. Denk hierbij aan open dagen, rondleidingen, excursies, experimenten, festivals, etcetera. Het thema van deze kennismaand is 'Kraak de code!'. Van 1 tot en met 31 oktober zullen er in het hele land, veelal gratis, activiteiten plaatsvinden waarin je zelf codes kunt kraken en daarmee mysteries ontrafelen. Op verschillende niveaus, voor verschillende leeftijden en op verschillende manieren.

Meer lezen: www.oktoberkennismaand.nl/

➤ **UKCIP berichten**

❖ **EEA report on counting the cost of climate change**

The European Environment Agency (EEA) has published a new report, 'Climate change: the cost of inaction and the cost of adaptation'. It looks at the economic costs of climate change impacts at a European level, and analyses the economic costs of climate change across a number of sectors. It concludes that: while the economic effects are still uncertain, the Mediterranean and south-eastern Europe will be most adversely affected; and that adaptation has an important role in reducing economic costs. The report calls for improved information on climate change impacts and adaptation strategies, and for greater information-sharing among EEA member countries. The report can be downloaded at www.eea.europa.eu/highlights/measuring-the-cost-of-climate-change

❖ **Climate change and ecological restoration**

The journal 'Ecological Restoration' is seeking submissions (deadline is 1 June 2008) for a special issue devoted to climate change and restoration. Submissions should reflect the ecological and social implications of climate change for restoration science and practice, as well as policy, ethical and technological considerations. Visit www.ecologicalrestoration.info/ for author guidelines, and email contributions to mingram@wisc.edu (with 'climate change' in the subject line).

4. **Bijeenkomsten**

❖ **PCCC-perspresentatie 'De Staat van het Klimaat 2007', 18 februari (COM 03)**

Op 19 februari is tijdens een perspresentatie in Nieuwspoort de PCCC-brochure 'De Staat van het Klimaat 2007; Actueel onderzoek en beleid nader verklaard' aangeboden aan minister-president Jan Peter Balkenende.

Balkenende prees in zijn presentatie de manier waarop binnen het PCCC wetenschappers uit een groot aantal instellingen samenwerken en zag dit als een voorbeeld voor overheid, industrie en burgers. Alleen een gezamenlijke aanpak zal ervoor kunnen zorgen dat er echt verschil gemaakt wordt. Zelf als heel Nederland klimaatneutraal zou worden, zou dit maar 0,5% op de mondiale uitstoot schelen, terwijl een klimaatneutraal Europa een verschil van 15% maakt. De conclusies die de conferentie op Bali heeft opgeleverd, laten zien dat samenwerking niet vanzelf gaat, maar dat het wel mogelijk is om ook op een mondiaal niveau tot overeenstemming te komen.

Ook in de persconferentie aan het eind van de bijeenkomst kwam de roep om samenwerking en innovatie weer terug. Fred Langeweg (MNP), Pier Vellinga (WUR/VU) en Rob van Dorland (voorzitter Wetenschappelijke Redactie PCCC) waren op dit gebied eensgezind in hun antwoorden op vragen uit de zaal.

Meer informatie: www.klimaatportaal.nl/pro1/general/start.asp?i=4&j=1&k=0&p=0&itemid=491

❖ **Stakeholders buigen zich over knelpuntenkaarten, 11 maart (A 02)**

Op 11 maart 2008 vond in Wageningen een stakeholderbijeenkomst plaats binnen het A 02 project 'Adaptatie EHS'. Een zeer gevarieerd gezelschap boog zich over een aantal knelpuntenkaarten voor natuur als gevolg van klimaatverandering. Verschillende kaarten werden 'vers van de pers' gepresenteerd door de onderzoekers en vervolgens vanuit het perspectief van verschillende ecosysteemttypen met de stakeholders besproken en bekeken:

- droogtestress
- veranderingen in soortensamenstelling: fractie koude- en warmteminnende soorten
- te kleine sleutelgebieden
- ruimtelijke knelpunten voor verschuivende soorten

Zijn de kaarten goed te interpreteren? Welke informatie mist nog? Wat zijn eerste voorzichtige conclusies omtrent adaptatiestrategieën? Welke aanpassingen zijn nodig? Na een eerste, wat aftastende ronde, kregen de verschillende groepen de smaak te pakken en kwamen de discussies goed los. Samen kijken naar kaarten, erover praten, erop tekenen. Het blijkt waardevolle

opmerkingen, suggesties én vragen op te leveren. Een van de belangrijke punten die stakeholders aan de onderzoekers meegaven: verlaat het algemene, ga meer de diepte in en bekijk wat de consequenties voor specifieke soorten zijn. En anderzijds, denk breed en internationaal; binnen Nederland kunnen we niet alles oplossen. Van het beleid wordt vooral een strategische keuze verwacht: richten op statische doelen of richten op functionele diversiteit? Al met al was het een zeer constructieve bijeenkomst die door de aanwezigen positief werd gewaardeerd.

Meer weten? Het verslag van de bijeenkomst is te lezen op de website van [Klimaat voor Ruimte / Publicaties / Publicatiedatabase / project A02 / projectnewsletter](#) (Verboom, J., J.L.M. Bruinsma (redactie) (2008). Nieuwsbrief Adaptatie EHS, nummer 4, april 2008. Wageningen UR, Alterra).

De volgende stakeholderworkshop wordt gepland in de loop van 2009. U kunt uw belangstelling daarvoor kenbaar maken door een mail te sturen aan Annelies Bruinsman (E: annelies.bruinsma@wur.nl).

❖ **Oploopdebat Klimaat en Planologie, 13 maart**

Op 13 maart vond het oploopdebat Klimaat en Planologie plaats, georganiseerd door Klimaat voor Ruimte en Kennis voor Klimaat. Ter voorbereiding hadden vijf wetenschappers een essay geschreven over de relatie tussen klimaatverandering en planologie, het ruimtelijke ordeningsrecht en bestuurskunde. Die wetenschappers waren: Willem Salet, Toon de Gier, Geert Teisman, Arnold van der Valk en Tejo Spit. Zij gaven een toelichting op hun essay en poneerden thema's voor nader onderzoek en stellingen. Marianne Kuijpers (Geodan Next) inspireerde het debat door te laten zien wat de uitdagingen van de toekomst zijn, die klimaatverandering ons brengt. Dirk Sijmons gaf een denkkader aan waarmee, mits toegepast, maatregelen om ons aan te passen aan klimaatverandering werkelijk zullen worden uitgevoerd. Florrie de Pater en Pavel Kabat schetsten de context waarbinnen dit debat zich afspeelde.

In de levendige discussie, geleid door Peter Driessen (Universiteit van Utrecht), kwamen veel thema's en onderzoeksvragen bovendrijven. Hieronder staan er ter illustratie een paar genoemd:

- Hoe combineer je een top-down planning goed met bottom-up planning, erkennende dat mensen een 'defective telescopic faculty' hebben?
- Hoe verhoog je het zelf-regulerend vermogen van de samenleving, zodat mensen zelf actie ondernemen?
- Bevorderen de concepten, die worden gebruikt in de ruimtelijke ordening, een klimaatbestendige inrichting? En zijn er mogelijk nieuwe concepten nodig?
- Moeten we een 'grand design' hebben om de verre toekomst veilig te stellen tegen klimaatverandering? En zo ja, hoe maak je dat zodat het gedragen wordt? En hoe zorg je er nu voor dat de uitvoering van dat 'grand design' in de toekomst niet onmogelijk wordt gemaakt?

Van het debat wordt een boekje uitgegeven met de essays, de presentaties en het verslag van de discussie (verschijningsdatum: medio juni).

Meer informatie: Florrie de Pater, Programmabureau Klimaat voor Ruimte, Amsterdam (E: florrie.de.pater@falw.vu.nl; T: 020 598 2656).

❖ **Dissertatie Eric Koomen 'Ruimtelijke analyse voor ruimtelijke beleidsvorming' en seminar 'Research for regions; spatial analysis in support of physical planning' (19 mei)**

Deze dissertatie presenteert diverse studies waarin met gedetailleerde geografische gegevens en uiteenlopende analysetechnieken ruimtelijke problemen worden geanalyseerd, bestaand beleid wordt geëvalueerd en mogelijke toekomstige ontwikkelingen worden gesimuleerd.

De kwantitatieve analyses van huidige ruimtelijke ontwikkelingen bieden beleidsmakers houvast bij hun planvorming en prikken enkele beleidsmythes door. Zo wordt geconcludeerd dat de directe nabijheid van open ruimte leidt tot hogere huizenprijzen; informatie die gebruikt kan worden bij de inrichting van nieuwe woonwijken. In de analyse van het stedelijk (bebouwd) volume wordt het toenemend belang van de randen van de stad ten koste van de traditionele centra gerelativeerd. Op dit moment is in geen van de onderzochte steden sprake van uitgestrekte hoogbouwzones aan de randen die de historische centra figuurlijk in de schaduw stellen. De studie naar de vitaliteit van het platteland concludeert dat de rurale gebieden van Nederland in sociaal-economisch opzicht niet

slechter presteren dan de meer stedelijke gebieden. Deze studie betwijfelt de uitgangspunten en de noodzaak van specifiek beleid op dit vlak zoals dat in de Nota Ruimte en aanverwante beleidsdocumenten is geïntroduceerd.

De analyse van de verstedelijking in het Groene Hart en de Rijksbufferzones toont de effectiviteit aan van het nationale restrictieve ruimtelijke beleid ter bescherming van de open ruimte. De verstedelijking is in deze gebieden met een grote stedelijke druk behoorlijk afgeremd. Belangrijke succesfactoren hierbij zijn: 1) de ontwikkeling van recreatief aantrekkelijke gebieden om verstedelijking tegen te gaan; en 2) de beschikbaarheid van voldoende financiële, juridische en planologische middelen.

De gepresenteerde simulaties van toekomstig ruimtegebruik in Nederland bieden beleidsmakers informatie over mogelijke ruimtelijke ontwikkelingen en geven de potentiële gevolgen van hun beleidsmaatregelen aan. Deze studies geven onder meer aan waar de landbouw nog ruimte heeft over 20 jaar en welke gevolgen klimaatverandering kan hebben voor het toekomstig overstromingsrisico en de beschikbaarheid van voldoende (grond)water.

Plaats: Vrije Universiteit, aanvang 15.45 uur.

Voorafgaand aan deze promotie zal een seminar gehouden worden over 'Research for regions; spatial analysis in support of physical planning'. Dit seminar wordt samen met Geodan Next georganiseerd. Sprekers zijn o.a.:

- Prof.dr. John Stillwell (University of Leeds): On the benefits of spatial analysis for regional policymakers
- Dr. Marianne Kuijpers-Linde (Geodan Next): A sustainability framework for land-use planning
- Prof. Dr. Ir. Adri van den Brink (Wageningen University Research Centre/ Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality): Geo-visualisation for participatory spatial planning or: Planning the green space
- Prof.dr. Helen Couclelis (University of California, Santa Barbara): Physical planning support the American way

Deelname kan middels een mail naar Eric Koomen (E: ekoomen@feweb.vu.nl). De zaalruimte voor het seminar is beperkt (Vrije Universiteit, Agorazaal 2, aanvang 12.00 uur).

❖ Studiedag SKM/WUR-ESA, Succesvolle samenwerking tussen wetenschap, beleid en maatschappij: Transdisciplinariteit in natuur- en milieubeleid, 22 mei (COM 12)

Op donderdag 22 mei organiseert de Studiekring Milieu in samenwerking met de Leerstoelgroep Milieusysteemanalyse (ESA) van de Wageningen UR een studiemiddag/avond in Wageningen (14.00 – 22.00, Wageningen UR, Atlasgebouw). Het thema is 'Succesvolle samenwerking tussen wetenschap, beleid en maatschappij; Transdisciplinariteit in natuur- en milieubeleid'.

Effectieve oplossingen voor milieuproblemen vereisen interdisciplinaire samenwerking. Transdisciplinariteit is een variant van interdisciplinariteit, waarbij grenzen van en tussen disciplines overschreden worden en waarin kennis en perspectieven van verschillende wetenschappelijke disciplines en van niet-wetenschappelijke bronnen geïntegreerd worden. Het legt verbindingen tussen wetenschappelijke kennis, professionele praktijk en maatschappelijke besluitvorming.

Tijdens deze bijeenkomst presenteert de leerstoelgroep de noodzaak en een aantal voorbeelden van succesvolle samenwerking tussen wetenschap, maatschappij en beleid rond thema's die relevant zijn voor natuur- en milieubeleid. Tijdens de bijeenkomst proberen we gezamenlijk de vraag te beantwoorden wie verantwoordelijk is voor een succesvolle samenwerking tussen wetenschap, maatschappij en beleidsmakers, en wat de rol van de universiteit daarin is.

Meer informatie: www.klv.nl

Programma

Wat is het belang van transdisciplinariteit?
Prof. Rik Leemans, Milieusysteemanalyse WUR

Komen wetenschappers en stakeholders samen tot nieuwe inzichten voor duurzame biomassa?
Ir. Eefje Cuppen, Instituut voor Milieuvraagstukken, VU

Hoe werken actoren en wetenschappers samen bij de ontwikkeling van regionaal beleid? De aanpak van vermessing en verzuring van natuur als voorbeeld.
Dr. ir. Jacomijn Plumers, Stichting Natuur en Milieu

Hoe krijg je je onderzoeksresultaten onder de aandacht van 16 miljoen mensen? Natuurkalender als voorbeeld.
Ir. Arnold van Vliet, Milieusysteemanalyse WUR

❖ **7th European Conference on Applied Climatology 2008 (September 29 – October 3, RAI Amsterdam), Adaptation to Climate Change – now and in the future: meeting the challenges**

Climatic change is one of the most challenging issues that we face today. The publication of the IPCC report in February 2007 reinforced concerns about the evolution of the climate, thus raising critical questions on how to mitigate and adapt to climate change. Decision-making support tools for effective short-term and long-term adaptation plans, based on a sound understanding of climate and its variability, are therefore urgently needed to mitigate the societal and economic impact. This especially concerns the regional and local consequences of climate change. This conference is organised under the auspices of ECSN, the European Climate Support Network, a programme of the European Meteorological Network, wherein the National Meteorological and Hydrological Services of EU countries are represented, together with the EMS, the European Meteorological Society, with memberships of European bodies and individuals that have a professional relation with meteorology.

The conference topics are:

- *Communication on Adaptation in Europe Understanding Climate*: climate change assessments, climate prediction and scenarios, climate monitoring, mapping and data management
- *Adaptation to Climate*: environment, urban and building environments, tourism, health, risk management
- *The Atmosphere and the water cycle* covers a wide spectrum of scientific application and adaptation topics, including dynamical meteorology, small-scale processes, air-sea interactions, hydrometeorology, environmental meteorology, observing technologies, agrometeorology, space weather and spatial interpolation
- *Meteorology and society*, covering: media and communication, decision making processes, gender equality
- *Forecasting the weather at all time scales* - THORPEX studies, developments in NWP, applications and societal impact, dynamics and predictability of high impact weather, observation Impact studies, societal impact and economic applications

Abstracts for the conference have to be submitted before May 16.

More information: www.meetings.copernicus.org/ems2008/index.html